

KULTURKRÓNIKA

EINSTEIN PACIFIZMUSA

(Einstein világképe II.)

Egy ember (helyesebben valamely osztály emberének) legáltalánosabb, filozófiai alapelveit — beleértve ez elvek minden ingadozását — nagyjából maradandóknak lehet tekintenünk. Az illetőnek ilyen és ilyen a beállítottsága — mondjuk. Ettől, az egyént társadalmi cselekvésre készítő elvek abban is eltérnek egyes osztályok mint pl. a kispolgári osztály s az ebből kinövő intellektuel (szellemiségi) elemek esetében, hogy kisebb-nagyobb változatokon és átalakulásokon mehetnek keresztül s így történetük van s e történetnek különböző fázisai. Így pl. a polgári pacifizmusnak is megvannak az osztály különböző rétegei által egyidőben képviselt árnyalatai, amelyet az egyesek különböző időkben futhatnak be. A pacifizmusnak is megvan a maga bal és jobb szárnya, centruma; van radikális pacifizmus és van „érzelmi“ pacifizmus, van Európai Egyesült Államok-pacifizmus Brianddal és más elnökökkel, sőt van Népszövetségi-, leszerelési-konferencia-pacifizmus is. De vannak még szélsőbb szárnyak is: a szélső bal háború elleni mozgalma, mely már nem pacifizmus (hisz' a háború végokát akarja megszüntetni) és a szélső jobb állásfoglalása, mely már szintén nem pacifizmus, mert „a béke fenntartása mellett“, nemzeti vonatkozásban a nemzeti életet konstituáló működésnek tekinti a háborúskodást, „egyéni“ vonatkozásban pedig az egyén eredendő ösztönének a rombolási ösztönt. (*Freud.*)

Nyilvánvaló, hogy e különböző „pacifizmusok“ a különböző osztályrétegek ideológiáit tükrözik s a gazdasági jövő elképzelése mellett, főleg az osztályról, államról, nemzetről való felfogásuk jelentkezik bennük.

Einstein is — bár mindig összeszorított fogakkal ment neki ezeknek a problémáknak — a pacifizmus különböző fázisain ment át, mondhatnók maga is együtt futott azon a pályán, mely a polgári pacifizmus számára a világháború-végi harsogó, békét fogadó megindulástól a már háborút emlegető máig el volt rendelve. S bár tárgyi szempontból bennünket kevésbé érintene ez a kérdés-halmaz, mégis meg-meg kell állnunk mellette, mint a zseniális ember tragikus eltévelyedésénél.

Ott látjuk Einsteint, az egyetemi hallgatók radikális társadalmi változásokat követelő leszerelési gyűlésének szónokaként, (67. o.) közvetlen a békekötés utáni időkben, majd mint a zsidó akadémiai ifjúság szócsövét (milyen hosszú utat kellett közben megtenni!) amint faji idegenséget és „udvarias tartózkodást“ prédikál a más fajúakkal szemben! (155. o.) S következnek még keservesebb perspektívák is!

Nyilvánvaló, hogy a különböző pacifizmusnak megfelelően Einstein társadalmi ideológiája sem lehet egységes. Valóban az a kettősség, amit eddig tapasztaltunk, itt megnagyítva jelentkezik, a két oldal között húzódo szakadékkal. Ami a társadalmi fejlődés mozgatóit illeti, azokat az egyik Einstein így látja: „A társadalmi osztálykülönbséget igazolatlan-nak és végső fokon erőszakon alapulónak érzem“. (12. o.) Az említett leszerelési gyűlésen a szabadverseny, a féktelen magántulajdon ellen szólal fel, tervgazdaságot követel, úgy a termelésben, mint az elosztásban. (66. o.) Megállapítja, hogy a háború a mindenkori, elenyésző számú

uralkodó társadalmi réteg műve.¹ Megbélyegzi a „szörnyűségeken fölfokozott nacionalizmust“, mint az „internacionális“ rend legnagyobb akadályát, mint „bálványt, mely az utóbbi másfél században mindenütt félelmetes és pusztító hatalomra jutott“. (86. o.) Ezekben és hasonló kijelentésekben az internacionális Einstein nyilatkozik meg (persze a polgári internacionális ember, — H. G. Wells-i naivitásban — akinek az állam az emberi individuumból szabad fejlődését biztosító intézmény, (84. o.) akinek vallásos társasága a tudósok, *Demokritos, Szent Ágoston, Spinoza*, az eretnekek, sőt Krisztus — mert „ha a próféták zsidóságot és a kereszténységet, mint ahogy Krisztus tanította, minden későbbi, különösen papi hozzáadástól megtisztítjuk, akkor egy olyan tanítás marad vissza, mely képes lenne az emberiség minden szociális betegségét meggyógyítani“, — s aki élvezettel idézi *Emil Fischer*-nek, a világháború nacionális elvakultsága tetőpontján, a porosz akadémia ülésén tett kijelentését: „Minden hiába, uraim a tudomány internacionális és az is marad“ (75. o.); mindez az internacionalista, sőt a jó értelemben vett (mert az is van!) asszimiláns meggyőződése s nem a cionistáé, de semmiesetre sem — a cionizmusból logikusan következő — judaistáé, a zsidó náció képviselőjéé.

Itt van azonban a *másik* Einstein, némely vonásban az előbbivel egyidőben, másokban viszont másfél évtizeddel később. A nemzeti szocialista térhódítás végzetes klíma változása elvégezte, hogy kis hajlamcsirákból, az egyén látszólag jelentéktelen különösségeiből, rajtaragadt maradiságaiból az az exota terebélyesedjék ki, aki a mai „üldözött“ Einsteinben előttünk áll. Kétségtelen, — vallomásaival ő maga is megerősíti — az individualista mindig meg volt benne, néha egészen az emberektől való idegenkedéssé fajulón. (13. o.) „Igazi egyfogatú vagyok“ — mondja. A különállásból és meg nem értettségből eredő elégedetlenséget a családdal szemben és azt az u. n. skeptikus bölcseséget, melyet kollegáinak gyöngéivel szemben sok csalódáson keresztül kitermelt magából, ebből az általa egyedül közvetlenül ismert életmédiumból általánosítva átvitte az egész társadalmi alanyra, a tömegre. „Mindent a társadalomtól kapunk, s amivel elsősorban többek vagyunk, mint az állatok, azt az emberi társadalomban való élésünknek köszönhetjük“, (21. o.), de — csak az egyén az értékes, csak az egyes „személyiségek“ teremtik az anyagi, szellemi, erkölcsi értékeket“, (21. o.) míg a nyáj, mint olyan — tompa marad gondolkozásban, tompa marad érzésben. (15. o.) Politikai ideálja a demokrácia. (14. o.) Ez a rész számunkra kemény dió. Szervezési célokból szükséges „hogy *egy* gondolkozzék, rendelkezék... De a vezetetteket ne kényszerítsék, hanem ők választhassák meg a vezetőt. (14. o.) Tehát a „tompá gondolkodású nyáj“ válassza ki a vezetőjét! Olaszországban és Oroszországban szerinte egyaránt tirannikus rendszer van, Európa uralkodó demokráciái pedig hitelüket veszítették. Mi marad más hátra az „ideál“ számára: Az Amerikai Egyesült Államok rendszere. Végre valahol élni kell tudni az embernek: persze ott, ahol az ember sorsa emberséges. Az Egyesült Államok választási és kormányzási módszerükkel szerinte a „helyeset találták meg“. (15. o.) Ott különben „a vagyonosok felelősség érzése sokkal fejlettebb, mint Európában“. (58. o.) A tömeg különben nemcsak tompa, hanem romboló ösztönök is lappanganak benne,² a szellemi elitnek pedig kívül kell állania pártok és osztályok befolyásán. (101. és 71. o.)

Ezek lennének politikai felfogásában az állandó vonások. Ezek azonban korántsem állandó, hanem a nemzeti szocializmus pörölycapásai alatt „szerzett“ vonások, ahogy a német uralkodó osztállyal való csatározás idején faképnél hagyja, megtagadja — mert egy szava sincs hozzá

és érte — sőt szervezeteivel egyetemben denunciálja azt a német munkásságot, melynek fejére szántak igazában ezek a pörölycsapások és amely önmagát-felszabadító küzdelmeinek (mely még a Porosz Tudományos Akadémiába is némi friss levegőt viharzott be), köszönhette egy Einstein is „egyéni függetlenségét“ és fejlődési lehetőségét (amit tudomásul kellett vennie) s amit nyugtázott munkás-intézményekhez való közeledésével és szolidaritása felőli aláírásokkal, amit bizonyítanak még a helyes társadalmi szemlélet némely törmelékei e könyvben és másutt. Ezzel azonban vége is az internacionalizmusnak; Demokritos, Szent Ágoston, Planck és mások helyét a zsidó intellektuel és nem intellektuel középosztály foglalja el, ügyvédek, orvosok stb. (németországi csoportjuk bizonyára súlyos megpróbáltatásokon ment át), a nyugati tőke képviselői és egyéb „vezérek“; keleti chalucok: „egy *elit*, mely erős, tudatos és önzetlen emberekből áll.“ Persze ezek a telepések már nem a „nyáj“, „nem műveletlen munkások, akik kezük munkáját a legtöbbet ígérőnek (így!) eladják, hanem művelt, élénkeszű, szabad emberek...“ (152. o.) Nyilvánvalóan Einstein felfogása az elitől időközben hatalmas változáson esett át: azelőtt a legjobb is éppencsak hogy jó volt neki ahhoz, hogy idesorozza, (166. o.) most az egy fajhoz való tartozás megadja a minősítést ehhez a körhöz. Persze azelőtt a „gazdanépek“ voltak a magasabban organizáltak (146. o.), most a zsidó „nép“ tűnik ki „régii kulturális hagyományok fölényével“ (162. o.) De nemcsak ebben kapjuk a hitleri elvek másodlevonatát. „Ugy látszik, hogy a fajilag különböző nemzetiségek olyan ösztönökkel rendelkeznek, melyek ellene vannak a keveredésnek...“ (146. o.) A zsidók vér és hagyomány közösséget alkotnak (156. o.) Irigylit a gettóba zárt zsidót minden testi-szellemi elnyomódása mellett is — „szociális értelemben vett lelki egyensúlyáért.“ (145. o.) Örül a zsidók ébredő nemzeti érzületének (144. o.) Már nem az egyes kulturérték termelése lelkesíti, hanem a zsidó nép „kollektív teljesítményét“ várja. (Palesztina felépítésében.) (142. o.) És mikor professzionális oldalról arcába kiáltják: hisz ez nacionalizmus! — akkor azzal áll elő, amivel minden nacionalizmus, hogy az övé nem támadásra csak védekezésre, „méltóságra és gyógyulásra“ való. Amíg *mások* ellenségesek, erőszakosak, addig erre a nacionalizmusra szükség van (156. o.)

A gyökerében megváltozott társadalmi ideológiának megfelelő Einstein háború elleni küzdelem is, s — ahogy ő nevezi — „aktiv pacifizmusa“ a lehetőségek egész skáláját futotta le. Politikai pályafutásának legelején említett rendkívül temperamentumos felszólalása áll a (nem zsidó) egyetemi hallgatók leszerelési gyűlésén. Itt olyan követelések hangzottak el szájából, amiket semmiféle fórum előtt átértelmezni nem lehet. Itt a szenvedélyes baloldali meggyőződés beszél, amit a meginduló forradalmi periódus hozott mozgásba. Ez az első lendület sokáig éreztette hatását. Einstein sok energiát vetett ebbe a küzdelembe: magánlevelezésben, sajtóban, gyűléseken fejtette ki azt a pacifista programot, mely — szerinte — egyedül ellensúlyozhatja a fegyverkezést és „a kormányok harci szellemét“. A kiindulás eszközei a Tolsztoj által ajánlottakhoz hasonló, az alázatos vallásosság keleti cirádái nélkül, (Einstein a hadiszolgálat megtagadás erőszakos útjának nevezi) kombinálva az organizációk modern eszközeivel. (Az organizációk a „bátrakat“ „anyagokkal és erkölcsileg támogatnák.“ (66. o.) Az organizációk összetoborzása azonban olyanok között folyt, akik közül sokan, bár magukat jó pacifistáknak vélik, „hazafias okokból“ (66. o.) kifolyólag az ilyen radikális pacifizmusban nem akarnak résztvenni. Ezt a csoportot jellemzi egy magánlevélben: „Ha megpróbálkozom olyan célokat szolgálni, melyek nekik kényelmetlenek, úgy rögtön gyalázkodásba és rágalmazásba

csapnak át, hogy érdekeiket megvédjék.“ (100. o.) Valószínűleg ezekkel szemben táplált érzései következtében találjuk Einstein nevét munkásintézmények háború-ellenes határozatainak s tiltakozásainak Oroszország megtámadása ellen. A valóságot kutató tudósok és a háború gyűlöletét komolyan vevő „becsületes embernek“ kétségtelenül voltak érintkezési felületei azzal az osztállyal, melynek valóban életérdeke és célja az imperialista háború megszüntetése, ha annak egyedül célravezető módszerét, a belső alapvető társadalmi és politikai fordulatot, osztályfeletti beállítottsága miatt nem is tehetné magáévá. Nyitva állott azonban számára a Népszövetséggel való együttműködés, melynek egyik (a Szellemi Együttműködés) bizottságában helyet is foglalt, továbbá a leszerelési konferenciák határozatainak publicisztikai bírálata stb. A Szellemi Együttműködés Bizottságának megalakulásához reményeket fűz, de hamarosan ki is lép belőle, miután „a bizottság ebben a vonatkozásban (t. i., hogy csak úgy tesz, mintha csinálna valamit, Sz. Gy.) még rosszabbnak látszik, mint a Népszövetség egésze.“ (80. o.) A leszerelési konferenciák! Csupa-csupa csalódás és mégis erőfeszítéseket tesz érdekükben — mert mit tehet mást. „Ne vessen, sirjon, vagy reméljen az ember hára rájuk gondol?“ Ugyanabban az időben, 1932-ben, még mindig támad „a romboló nacionalizmus“ ellen, mely a háborút idézi elő. Talán már ebből az időből datálódna egyes cionista ízű beszédei és írásai. Viszont köfrántsem értendő mehanikusan hanyatló pacifizmusa különböző formáinak időrendisége. Valaki kezével még görcsösen ragaszkodhat valamely platformhoz, mikor lábával már egy másik programhoz csuszott le és azon áll. Így Einsteinnál is a pacifizmus új fázisa a régi benő s mintegy az utópikus jövőt jelenti azzal szemben, ezért azonban az előbbi makacsul továbbra is megmarad. A másik program az internacionalizmus után: a cionizmus. Ide jut a „független és becsületes ember, aki nincs megterhelve nemzeti előítéletekkel...“ igaz, hogy a teljes idézet így egészül ki: „és osztály előítéletekkel.“ (101. o.) De a cionizmus mélyén nem ugyanaz a rendszer működik-e, nem ugyanaz mozgatja-e, — a fináncotke — mely a háborút készíti elő? Talán lehetnek ilyen sejtései vagy lehetnének, mert hátra van még egy pacifista program, — és az időrend itt, mondottuk nem döntő — amit a kétségbeesés pacifizmusának nevezhetnénk, mert végső következetességében a háború szükségszerűségének az elismerése. Ez a program: a freudi lélekelemzés álláspontjára való helyezkedés.

Az az Einstein, aki háború elleni akcióiban többször találóan jellemezte az egyes osztályok érdekét és szerepét a háború előkészítésében és kimutathatóan igyekezett az osztálytársadalmi szükségszerűség gazdasági alapjaival is tisztába jönni,⁴ aki tehát leszögezte a háború osztálytársadalmi okait, egyszerre annak érzi szükségét, hogy Freudhoz forduljon felvilágosításért a háború „legvégső“ lélektani okai felől.⁵ Nyilvánvaló, hogy a kérdező nem valami kívülálló barbár, aki bajában megpróbálkozik az orákulummal is, hanem benfentes meggyőződéses, aki tudja, hogy a társadalmi összefüggések csak felületi s mögöttük van a legvégső, abszolút ok. Hogy jelentkezik azonban egymás mellett az előbbi és az új program? Ugyanakkor mikor ezt a kérdést felteszi — Neufeld értelmezését idézve — megállapítja, „hogy a háború a mindenkori, elenyésző számú uralkodó réteg műve, amit a tömegbefolyásolás korlátlan eszközeivel visznek véghez, de — kérde Einstein — mi a magyarázata a tömegek harci készségének bár a háborúban csak veszíthetnek? Einstein úgy véli, hogy végső fokon az egyénekben lappangó gyűlölet teszi fogékonná őket a háborús propagandára. Az emberekben él a szükséglet a gyűlölködésre és a pusztításra. Ez a készség rendes időben lappang s csupán rendellenes körülmények közt lép előtérbe; de aránylag könnyen felkelt-

hető és tömegpszichozissá fokozható. Az utolsó kérdés: van-e lehetőség az emberi fejlődést úgy irányítani, hogy a gyűlölet és pusztítás pszichozisával szemben ellenállóképesebb legyen?" Minden kérdés állítás is. A fenti kérdésfeltevés tartalma a következő: nem lényeges, hogy az uralkodó osztályok mit akarnak és milyen eszközök állnak rendelkezésükre. A háború oka az egyén, minden-ember, értsd: a tömeg, melyben már előre kiformált és ott lappang, mint valami esztelen, szükségtelen, öncélú, gyűlölködési és pusztítási ösztön. A háború (legalábbis lehetőségének) oka röviden: maga a tömeg rossz hajlamaival. Itt természetesen megszűnik a felelősség kérdése, az összemberiség egy ön- és közveszélyes mániakus szörnyalakjaként áll előttünk, aki minden ok, minden társadalmi cél nélkül l'art pour l'art marni, gyűlölni, pusztítani akar, s egyes hatalmi dűhben szenvedők viszont megadják a módját, hogy marjon, gyűlöljön, pusztítson. De mit kezdünk ezzel a háborodottal, ami az ember? A társadalmi akcióbázis a háborúval szemben ezzel nyilvánvalóan meg is szűnt. Mert ha nem vethető fel a felelősség kérdése, ha nem ellenfelek állnak szemben, ha a „háborúba veszítők“ „ösztone“ nem a rendszer által rákényszerített magatartás (hogy gyűlölködni muszáj, mert szenved, és van kit gyűlölnie ezért a szenvedésért, és hogy u. n. pusztítása — akár szervezetlen, akár szervezett, tehát tervszerű, tudatos formájában — harc a gyűlölet tárgya ellen.)⁷ ha nem átmeneti társadalmi kényszerűség, hanem örök, egyéni komisz szükséglet, akkor igazán fogas kérdés, hogy kikkel, kik ellen kell és lehet támadni a háború megszüntetéséért, a társadalom milyen intézményein, szervezetén keresztül lehet hozzányulni az emberiség e nagy csapásához. Az osztálytársadalom e következményeit. Einstein potomságnak veszi és ezért illúzió minden más akcióbázis; s ami marad, az a lélekelemzés módszere, vagyis harc a gyógyítási, a nevelési fronton.

Am hogy' állnak ennek a módszernek a kilátásai? Erre a választ csakugyan csak a *következetes* Freud adhatja meg, aki a társadalmi jelenségeket mindig és mindenben csupán halmozott egyén-lélektani, mégpedig átszexualizált egyénlélektani jelenségeknek tekinti, s aki így nem eshetik abba a kísértésbe, hogy pártharcok tülekedésével váltsa fel osztályfeletti és fölényes álláspontját, vagy hogy a szív, sajnálat, vagy a szolidaritás csábításainak engedve meggondolatlan állásfoglalásokra ragadtassa magát. Freud válasza arra a kérdésre, hogy miként lehetne megfékezni az emberek háborúra hajlamosságát, csak ez lehet: Az ember harci készségének végső oka ösztön, az ember rombolási ösztöne; és „van-e lehetősége és értelme a biológiai végzet ellen való küzdelemnek“.⁸

Csakugyan nincs. A fajbiológia, a nemzeti álláspont (cionizmus) a maga háborúra vezető konzekvenciájival egymást kiegészítően találkozott itt a „biológiai-végzettel“, a háborúval szemben is teljesen fatalista állásfoglalással. Einstein kérdés feltevésének tulajdonképpeni értelme a teljes belenyugvás, a pacifista akció abbahagyása.

A kutató ereje és érdeke a valóság megismerése, osztályhelyzete azonban esetleg határt szab ennek. A polgári tudósnak gyakran érdeke nem *egészen* adekvátan adni, megismerni a valóságot, mert ez osztálykiváltságainak megszüntét jósolhatná be, illetőleg segíthetné elő. Valahogy ily' összefüggésben kell venni Einstein önjellemezését is, a „független és becsületes“ (101. o.) jelzőket. A „becsületes“ benne a szikár kutató karakter, kinek jelszava lehetne: legyen igazság, vesszen a világ; míg a „függetlenség“ érzése, illetőleg illúziója, mint a kispolgári ideológia jellegzetes része ennek az osztálynak sorsához való erős rögzítettséget mutat. Ilyen lelki berendezettségének következménye állásfoglalásainak említett kettőssége. A megindulás, az első lépés gyakran a más te-

kintetet nem ismerő kutatóé (osztály megszabta határai, s viszonylagos-
 igazságai mellett) s ezzel a negyedik rend harcát segíthetné elő. De már
 a második lépés, az osztálya emberéé, aki ép' ilyen biztonsággal mossa el
 és értékeli át az első eredményeit és így a polgárság leplezetlen ideológiu-
 sává válik... de olyan időben, mikor az a negyedik renddel nyíltan szem-
 ben áll. Ennek a tragikus helyzetnek egyik tünete Einstein antimilita-
 rista akcióinak furcsa elhalkulása és csődje.

(Wien)

Szerb György

¹ Freuddal való levelezéséből. Lásd Neufeld Béla cikkét: A háború lélektani
 problémája. Korunk, 1934. 707—713. o. — ² Itt már nem lehet pusztán ideálról
 szó. Nyíltan kimondjuk, ez már nem egy „független ember“ megállapítása,
 hanem reverencia „Amerika“, a tökéletes Amerika előtt. — ³ Lásd Neufeld emli-
 tett cikkének idézetét. — ⁴ Gedanken über die ökonomische Weltkriese című
 fejezetben (100. o.) Itt egyedüli orvosságul a „teljes tervgazdaságot és az
 életre fontos fogyasztási javaknak a közösség által való elosztását“ hirdeti.
 Az „életre fontos“ szólam Popper-Linkaeus-i beletűzése — a következő sorok-
 ból kitűnik — csak azért van, hogy ne legyen pont úgy, mint a „terrorisztik-
 us“ Oroszországban. — ⁵ Lásd Neufeld B. cikkét. — ⁶ Kivételek nyilvánva-
 lóan az Elit: a lélekelemzők és elemzettek, meg a tudósok és művészek, mint
 „szublimáltak“. — ⁷ A háborús uszítók éppen ezt a gyűlöletet hasznosítják
 aképpen, hogy természetes tárgyról a két ellenfélre szakított gyűlölködők-
 magukra igyekeznek áthárítani. Ha sikerül. Ha a hatás bizonyos osztályok-
 ban nem elég nagy, akkor célravezet. — ⁸ Neufeld cikkéből.

A TUDOMÁNY ALKONYA. A 16. században hatalmas fellendülés ráz-
 kodtatta meg a világ gazdasági alapját. A kereskedelem, az ipar, a
 tengerészet addig ismeretlen virágzásnak indult. A nagy tengeri utak,
 Nyugat- és Kelet-India felfedezésének korszaka volt ez: a történelem óra-
 mutatója a polgári társadalom megszületését jelezte. A földrajzi és tu-
 dományos felfedezések egymással versengenek. A középkori skolasztika
 mindent Aristotelesre és a bibliára vezetett vissza, ám ez-ekből is csak
 a holt betűt imádták; az ifjú polgárság új tudománya nem elégszik meg
 ezekkel a mankókkal, melyek nem is a földön nyugszanak. A világ ér-
 telmét magában a világban keresi. Minden igazságot a kísérlet próbájá-
 nak vet alá. Megfigyeléseinek szintézise felfedi előtte a természet, a tár-
 sadalom törvényeit.

Am a bontakozó tökéletes rend korszakának tudományos módszerei nem
 voltak eléggé merészek ahhoz, hogy szétszaggassák a tudományt lenyü-
 göző metafizikai kötelékeket. Kepler, Descartes és Galilei működésének
 idején a polgári eszme botladozva követi a természettudomány haladását;
 még merőben idealista, midőn az exakt tudományok eredményei már a
 materializmust jelzik.

Az ipari korszak gyors térhódítása mély változásokat idéz elő a pol-
 gári eszmevilágban. A természettudomány új ágakat hajt: a vegytant,
 az élettant. A metafizika burka szét pattant a megérett gondolat feszítő
 erejétől. A bölcsélet a természettudomány eredményeinek szintézisére tö-
 rekszik.

Szembeszállva Newtonnak az anyag mozdulatlanságáról szóló ide-
 alista elméletével, a francia enciklopedisták az anyag és a mozgás egy-
 ségét hirdetik, visszautasítva a világ kezdeténél történt isteni lökés me-
 chanikus feltevését.

Azonban az a korszak, melyben a polgárság minden szellemi ere-
 jével egy valódi és teljes materialista bölcsélet megteremtésén iparko-
 dott, nem tarthatott sokáig. Németországban ezt a rövid korszakot Feuer-
 bach, Büchner, Vogt és Häckel képviselték; materializmusuk lapos, mecha-
 nikus, lendület nélküli. Ugyanazon okok miatt, melyek a német polgár-